

Staatsbosbeheer

120
JAAR

Marcel van Ool

staatsbosbeheer

120
JAAR

Marcel van Ool

Waanders Uitgevers, Zwolle

Staatsbosbeheer

Voorwoord	7
Inleiding	9
1 Een korte geschiedenis	15
2 Boompje groot	35
3 Bomen voor het hele land	63
4 Werken met waarden	89
5 Het ontworpen land	107
6 Gebouwd in het groen	127
7 De samenhang der dingen	153
8 Natuur voor iedereen	175
9 Natuur begint thuis	199
Tijdbalk	214
120 jaar bewindslieden en directeuren	216
Noten	217
Geraadpleegde en gecteerde literatuur	219
Register	222
Fotoverantwoording	223

VOORWOORD

Probeer het je eens voor te stellen. Nauwelijks bomen in Nederland. In sommige delen zelfs oprukkende zandverstuivingen. Dreigende verwoestijning. Eind negentiende eeuw was dat werkelijkheid. In de eeuwen daarvoor waren bomen geleidelijk verdwenen in de kachel, gebruikt om huizen en schuren te bouwen of plaats te maken voor de landbouw. Heidevelden waren nutteloos geworden, omdat ze niet meer werden begraasd voor de mest. Kunstmest was immers het nieuwe middel voor de landbouw. Er was een enorm areaal 'woeste grond'. Naast de genoemde heide waren dat ook moerassen en andere terreinen die te nat waren voor landbouw. Bij de oprichting van Staatsbosbeheer in 1899 ging het erom die terreinen die niks opbrachten, renderend te maken. Maar al snel, in 1908, zag Staatsbosbeheer ook in dat een al te voortvarende ontginning grote schade aanbracht aan natuur en landschap. De eerste staatsnatuurmonumenten werden ingesteld. Twee decennia later ging natuurbescherming ook bij de officiële taken van Staatsbosbeheer horen.

Staatsbosbeheer verzelfstandigde toen het bijna een eeuw bestond en er kwam een keur aan activiteiten bij. Bosbeheer is inmiddels divers en gelaagd. Op sommige plekken mogen oude bomen uit zichzelf omvallen en kan de natuur haar gang gaan. Tegelijkertijd zijn er ook landschappen die juist actief worden gecontroleerd en beheerd. En wat ik geweldig vind, is hoe dat wordt opgepakt: veelal samen met mensen van allerlei kunne, met vrijwilligers, particulieren, ondernemers, overheden en andere natuurbeheerders. Dus worden wilgen geknot en wordt schoolklassen het juiste bospad gewezen. Boswachters van Staatsbosbeheer zijn naast wachters ook vertellers en vertolkers van de Nederlandse natuur. Wie kent ze niet, de mannen of vrouwen in het groen die je 's zomers laten luisteren naar de gierzwaluwen of een kikkerkoor, of je in februari uitnodigen om 's nachts op safari te gaan.

Met 120 jaar werk en inspanningen in de rugzak kunnen jong en oud de natuur leren kennen en ervan genieten. We hebben bovendien een bijzondere organisatie met een schat aan kennis. Want Staatsbosbeheer weet precies welke ingrepen verstandig zijn en hoe je het landschap kunt lezen. Dat geeft veel vertrouwen in toekomstige activiteiten.

Er is de komende decennia aan nieuwe uitdagingen zeker geen gebrek. Nederlanders zijn betrokken, maar niet minder kritisch dan voorheen. In deze tijd moeten we samenwerken aan het herstelvermogen en de balans in de natuur, die inmiddels onder druk staat als gevolg van voedselconsumptie. Het kabinet heeft zich ook voorgenomen om naast de overstap op een ander voedselsysteem een ander energiesysteem in te richten om klimaatopwarming tegen te gaan. Ik ben dan ook benieuwd naar hoe de samenwerkingsexperimenten met boeren verlopen, waar duurzame boerennatuur en rendabele kringlooplandbouw worden uitgeprobeerd.

Gelukkig is Staatsbosbeheer al 120 jaar gespecialiseerd in veranderingen. Een prima partner en een merk zo sterk als een oude, wijze boom.

Carola Schouten,
minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

INLEIDING

Als kind was ik altijd buiten. Dat was in de jaren zeventig, toen de schijnwereld van het scherm nog niet alle aandacht opslokte. Televisie overdag was er op woensdag- en zaterdagmiddag. En een programma moest wel heel goed zijn, wilde het op kunnen wegen tegen het plezier van in de bossen en velden zijn. Op zondag was alles wat braver, vaak met een wandeling in dezelfde natuur. Alleen bleef je dan op het pad. En van familie hoorde ik toen hoe hier vroeger ook al werd gewandeld. Ruimte en tijd verbonden. Het spelen ging vanzelf; hutten bouwen, de beek afdammen, vuurtje stoken, door herfstbladeren de heuvel afrennen. Verveling bestond niet. En er was nog iets anders. Gewoon op een stronk zitten of beter: op de grond liggen met de boomkronen heel hoog boven je. Het licht vlekte erdoorheen. Je hoorde de vogels, het murmelen van de beek, en bij de geringste wind het schuren en kraken van stammen en takken die tegen elkaar aankwamen – wat iets dreigends had. Er was bosmagie. De kerkklok vertelde je het uur en verbrak het moment. Tijd om naar huis te gaan, je bent al te laat.

Er zijn kleine dingen die je niet vergeet. De slanke sleutelbloem die zich uit de drab verheft – daar begon voor mij alles mee. Dat wil zeggen, wat eerst onopgemerkt was, werd nu bewust gezien: schoonheid. Ik wilde die bewaren en legde een herbarium aan. Niet met die sleutelbloem – die laat je staan. Maar wel met andere planten. Nu zie ik onmiddellijk dat ik niet zo'n goeie botanicus in de dop was. Wat ik in mijn verrukking 'paarse-Dovennetel' noemde, is natuurlijk de gevlekte dovenetel. Maar vooruit, ik werd ook geen bioloog maar kunsthistoricus. Er zijn heel wat boeken geschreven over hoe schoonheid werkt en hoe je die ervaringen kunt indelen. Ik las dat soort werken met tegenzin. Misschien was ik bang dat een te verstandelijke benadering mijn beleving stuk zou maken. Ook een vraag of ik, zeg, een Vermeer zou wegstrepen tegen die sleutelbloem liet ik onbeantwoord. Ze zijn er toch allebei? Maar in de kern is de vraag wel belangrijk. Dan gaat het erover hoe wat de mens maakt zich verhoudt tot wat van nature ontstaat. De 'Schoonheid van ons Land' is bij uitstek het verhaal van beide, het is 'natuurlijke historie' en cultuurgeschiedenis. Dat is uiteraard overal het geval waar mensen

Slanke sleutelbloem
met hand van de auteur,
Spaubeek 2005

10 juni 1980
naarse - Dovennebel

10 juni 1980
witte - Dovennebel

zijn of waren, maar ons schilfertje van de Euraziatische plaat hebben we in uitzonderlijk hoge mate vormgegeven. En niet één keer, maar voortdurend. De polder is er hét symbool van, maar het geldt voor het hele land. Zo bezien is het niet gek dat een kunsthistoricus die van sleutelbloemen houdt bij Staatsbosbeheer ging werken. Die organisatie bewoog zich toen al honderd jaar op het raakvlak van natuur en cultuur en om dat eeuwfeest te vieren nodigden we de Britse kunstenaar Andy Goldsworthy uit. Dat was in 1999. In Schoorl werkte hij met zand en dennen, in Baarn met beuken en venige modder. Als je beschrijft wat hij doet, klinkt het nergens naar. Je moet het zien. Andy was toen al wereldberoemd, maar dat had hem niet veranderd. Alles draaide altijd om buiten zijn. Slopen we op de chique openingsreceptie van zijn tentoonstelling op Kasteel Groeneveld weg om te kijken hoe de patronen erbij stonden die hij weken eerder met slijk uit de sloot op beukenbast had aangebracht.

Staatsbosbeheer deed nog veel meer onder de noemer 'natuur en cultuur verbonden'. Collega Robert Graat legde in 2001 contact met het Frans Hals Museum in Haarlem dat een grote Ruisdaeltentoonstelling plande. Zou het niet mooi zijn als bezoekers de schilderijen én de daadwerkelijke landschappen waarin ze ontstonden konden zien? We maakten een publicatie met een route en gaven excursies waarin het hele verhaal aan bod kwam, van het ontstaan van Kennemerland tot actuele ingrepen in het landschap, met het magistrale werk van Van Ruisdael ertussenin. Het werd een succes en we deden hetzelfde voor Mondriaan in Domburg, in samenwerking met het Haags Gemeentemuseum en voor Van Gogh in Drenthe met medewerking van het Van Gogh Huis in Veenoord-Nieuw Amsterdam. Door al die partnerschappen kwam ik op een idee: zou Staatsbosbeheer niet zélf een tentoonstelling kunnen maken? Ik deed literatuuronderzoek en beeldredactie voor het boek *De Natuur*

als Beeld van Staatsbosbeheerder Matthijs Schouten en had maandenlang mijn werktafel vol liggen met plaatjes van kunstwerken die iets vertellen over hoe in verschillende culturen en op verschillende momenten in de geschiedenis naar natuur gekeken wordt. Die rijkdom in het echt tonen, niet als afbeelding, was mijn streven. En het lukte, Staatsbosbeheer presenteerde in 2005 in de Nieuwe Kerk in Amsterdam de tentoonstelling *WereldNatuurKunst*. Maar voor Staatsbosbeheer is één ding altijd het belangrijkste: de terreinen zelf. We regelden gratis bussen die kinderen uit het hele land naar Amsterdam brachten voor de expositie en dan door, naar de boswachters en vrijwilligers die hen Waterland lieten zien.

De tentoonstelling hoort ondertussen al bij de cultuurhistorie van Staatsbosbeheer en ik vraag me weleens af, wat zou er zijn blijven hangen bij die kinderen? Die zijn nu halverwege de twintig. Wij vroegen hen toen: Wat is natuur? Ben je zelf natuur? En: van wie is de natuur eigenlijk? Vragen waar Staatsbosbeheer ook geen klip-en-klaar antwoord op heeft, maar die voortdurend gesteld moeten worden. Zeker in een tijd waarin aangetoond is hoe hard het gaat met de achteruitgang van de soortenrijkdom op planeet aarde.

Gelukkig, ik kan nog elk voorjaar terug naar de sleutelbloemen. Maar ze staan niet in een beschermd natuurgebied en steeds is

hun terrein iets meer geschonden. Toch, ze houden iets ongenaakbaars in het rumoer van de mensenwereld. En heel direct wijzen ze mij op wie ik ben. Het is iets machtigs, en tegelijkertijd heel kwetsbaars, om verbonden te zijn met het leven op een plek. Maar uiteindelijk is dat waar mijn werk bij Staatsbosbeheer over gaat.

In 2019 bestaat Staatsbosbeheer 120 jaar. Ik mag een boek maken, maar ik besef heel goed: dit verhaal is niet de geschiedenis, net zo min als een kaart het gebied is. Er is eenvoudig te veel om te vertellen en mijn keuzes kleuren de historie. Hier te kort en daar te lang, dacht ik vaak tijdens het schrijven. Zeker ook omdat de grootste schatten op de zijpaden gevonden worden. Waar ik ze meestal moest laten liggen. En steeds was er die uitspraak van John Muir die door mijn hoofd ging. Deze grootste van de Amerikaanse natuurbeschermers zou gezegd hebben "als je in de natuur ergens aan trekt, kom je erachter dat de hele wereld eraan vastzit". Dat is fraai, maar het citaat is niet correct. Wat Muir echt schreef, zegt nog veel meer: "When we try to pick out anything by itself, we find it hitched to everything else in the Universe." Het is jouw leeswijzer.

Marcel van Ool

Jacob van Ruisdael, *Gezicht op Haarlem uit het noordwesten, met de blekerijen op de voorgrond*, ca. 1650-ca. 1680

1 EEN KORTE GESCHIEDENIS

Staatsbosbeheer is in het leven geroepen om economische redenen. Pas later ging natuurbescherming tot de taken behoren. Eind jaren vijftig kwam daar recreatie bij. In de 120 jaar van zijn bestaan had Staatsbosbeheer een belangrijke rol in de vormgeving van Nederland. Sinds de verzelfstandiging in 1998 is Staatsbosbeheer ook een maatschappelijke organisatie.